

Туристичний ринок світу та України під час пандемії COVID -19

Уліганець С.І., Петровський І.І.

КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Надішла до редакційної колегії: 25.11.2021.

Прийнята: 10.12.2021.

Анотація. Туристична галузь зазнала чи не найбільших збитків внаслідок пандемії COVID-19. У статті розглянуто вплив пандемії COVID-19 на туристичний ринок світу та України. Визначено

його тенденції розвитку та проаналізовано основні показники. Розглянуто зарубіжний та вітчизняний досвід подолання наслідків спричинених пандемією COVID-19 в туристичній сфері. Запропоновано рекомендації щодо пом'якшення соціально-економічного впливу пандемії на сферу туризму в різних країнах, а також визначено важливі заходи, які мають бути включені до антикризового плану в Україні.

Ключові слова: туризм, туристичний ринок, пандемія COVID-19, криза, внутрішній туризм.

World and Ukrainian tourist market during the COVID-19 pandemic

Uliganets S., Petrovskyi I.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

Annotation. The tourism industry has suffered the most from the COVID-19 pandemic. The article considers the impact of the COVID-19 pandemic on the tourist market of the world and Ukraine. Its development trends are determined and the main indicators are analyzed. Foreign and domestic experience in overcoming the consequences of the COVID-19 pandemic in the tourism sector is considered. Recommendations for mitigating the socio-economic impact of the pandemic on tourism in different countries are proposed, as well as important measures to be included in the anti-crisis plan in Ukraine.

Keywords: tourism, tourist market, COVID-19 pandemic, crisis, domestic tourism.

Вступ. Туристичний ринок є важливою складовою економіки світу. Стрімке поширення нового вірусу (COVID-2019) у 2020 р. значно вплинуло на світову індустрію туризму, яка в результаті зазнала серйозних збитків. З метою вирішення проблем пов'язаних з пандемією коронавірусу в сфері туризму, вітчизняні та світові науковці звернули свою увагу на дослідження цієї теми, що, у свою чергу, покликано бажанням вирішити глобальні проблеми туристичного ринку.

Міжнародні подорожі є значним фактором ризику інфекційних захворювань. А зростання кількості міжнародних туристичних потоків за останні десятиліття може становити підвищений ризик захворювань, пов'язаних з подорожами. Тому важливим є розуміння впливу поширення епідеміологічних захворювань на стан розвитку сфери подорожей та можливих сценаріїв подолання кризових ситуацій, спричинених епідеміями. Сьогодні індустрія подорожей, що є надважливим сектором світової економіки, зіткнулась із безпрецедентним впливом епідемічного захворювання на розвиток як галузі, так і загалом на світову економіку. І оскільки пандемія

коронавірусу найбільше вдарила саме по сфері подорожей і гостинності та супутніх галузях, то актуальними стають дослідження щодо виявлення перспектив розвитку туризму та розробки рекомендацій для відновлення стану туристичної сфери

Матеріали і методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи аналізу та синтезу інформації, головним чином, з іноземних джерел: міжнародні звіти ЮНВТО, статистичні дані ВОЗ та Всесвітньої ради з подорожей та туризму та інформація із авторитетних ЗМІ: Bloomberg, The Washington Post, Daily Mail та інші.

Результати та їх аналіз. В сучасному світі туризм є важливою галуззю економіки, яка становить близько 10% ВВП і понад 6% світового експорту. У 2019 р. глобальна індустрія туризму забезпечувала (прямо та опосередковано) близько 330 млн. робочих місць, що еквівалентно 10,3% від загального рівня зайнятості. Кожен 10-ий працівник в світі зайнятий в туристичному секторі. На кожне робоче місце, безпосередньо створене в сфері туризму, створюється близько півтора додаткових робочих місць. Кожен 30 туристів, що відвідують країну створюють прямо 1 робоче місце та опосередковано 2. Одні лише готелі та ресторани дають роботу 144 млн. осіб по всьому світу. До їх числа входять близько 44 млн самозайнятих і 7 млн. роботодавців. Туризм є особливо важливим сектором для забезпечення робочих місць для жінок та молоді. Більшість туристичних підприємств складають мікро-, малі та середні підприємства (МСП) з менш ніж 50 працівниками. Приблизно 30% всієї робочої сили зайнято в компаніях з 2-9 працівниками.

За оцінкою Всесвітньої туристської організації (UNWTO), число туристських прибуттів у всьому світі у 2030 р. становитиме 1,36 млрд. осіб. Іншими словами, кожен п'ятий житель планети здійснюватиме туристичні поїздки. Але у 2020 р. світовий ринок туризму зазнав суттєвих змін, внаслідок пандемії нового вірусу - COVID-19. Перший спалах вірусу був зафіксований в китайському місті Ухань (грудень 2019 р.). Саме звідти він поступово поширився на всі країни та континенти.

З початку пандемії і до сьогодні (листопад 2021 р.) по всьому світу було виявлено понад 253,5 млн. випадків заражень, померло понад 5,1 млн. людей. Розвиток інформаційних технологій у сучасному світі та швидке поширення інформації призвели до того, що виникла так звана «пандемія страху», яка принципово відрізняла пандемію коронавірусу від попередніх (пандемії чуми, «іспанки» тощо). У зв'язку з цим, у різних країнах світу одночасно було введено нові карантинні правила: закриття кордонів, обмеження пересування, зупинка транспортного сполучення. З початком карантинних заходів, обмеження на поїздки, пов'язані з COVID-19, діяли у більшості країн світу. 1 червня 2020 року 156 урядів повністю закрили свої кордони для міжнародного туризму. Це стало причиною падіння доходів в сфері туризму, як в'їзного, так і внутрішнього.

В Україну ці обмеження прийшли в середині березня 2020 р. Тоді, 12 березня уряд оголосив загальний «локдаун», який поставив на паузу багато суспільних сфер життя. Туристична галузь теж зупинилась і постраждала чи не найбільше.

Через відсутність туристичної статистики в Україні, важко поррахувати збитки в цій галузі. У 2020 р. карантинні обмеження скоротили виїзний туризм в Україні на 90%. В'їзний скоротився до 1%. Відразу після введення карантину 35-40% готелів в Україні закрилися, інші працювали у дуже обмеженому режимі. Ті, хто працювали (7-8 тисяч об'єктів), втратили від 60 до 90% доходу. Під час карантину завантаження було 10-15%. На вересень — листопад 2020 р. планове завантаження могло б скласти до 40-50%, однак через загрозу другої хвилі коронавірусу більшість бронювань скасовують.

Бізнес-подорожі теж зазнали збитків. Суспільство досить швидко адаптувалося до нових реалій і сьогодні значна кількість конференцій, бізнес-зустрічей проходить в режимі онлайн.

Багатьом компаніям довелося відпустити майже всіх співробітників у відпустку за свій рахунок до закінчення карантину, зупинити рекламні кампанії та інші витрати.

Опитування соціологічної групи «Рейтинг», яке проводилось серед українців у серпні 2020 р. надає наступні показники. З початку 2020 р. 66% українців не були у відпустці і не планують її на цей рік. Ті хто вже були у відпустці або планують відпустку, 43% проведуть її у своєму населеному пункті, приблизно стільки ж – в іншому регіоні України. Лише 9% опитаних відпочивали за кордоном або планують таку подорож. Тих, хто планує відпустку, більше серед молодших і більш заможних людей. За цими даними можна зрозуміти, що окрім встановлених карантинних обмежень, які перешкоджали подорожам та пересуванню між країнами, вагому роль у міжнародному туризмі відіграв страх населення до самих подорожей. Більшість туристів утримались від поїздок саме через те, що не знали достовірної інформації про вірус і як він поширюється, окрім того ЗМІ щоденно публікували нові звіти про захворюваність та смертність від COVID-19. Такі настрої українців пояснюють значне скорочення бронювань міжнародних подорожей. Кількість заброньованих турів, як і самих туристів, в липні-серпні 2020 року скоротилися майже вдвічі в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Так кількість бронювань подорожей в липні 2020р. сягнула 24 915, що становить трохи більше 50% від показника липня 2019 р. (48 662 бронювань), в серпні лише 16 965 бронювань – 41 % від показників серпня минулого року (41 458 бронювань). Якщо за липень-серпень 2019 року по турам Join UP! подорожували 207 726 осіб, то за аналогічний період 2020 року – 133 201 особа (Даниленко-Кульчицька, 2020).

Передбачалося, що наслідки пандемії COVID-19 для туристичної галузі України мають бути не такими болючими як в інших європейських країнах, оскільки обсяг міжнародної туристичної складової України в загальній економіці туризму є набагато меншим. Переорієнтації туристів на внутрішній ринок мала сприяти відновленню туристичного сектору країни.

Лідерами внутрішнього туризму у 2020 р, як і в попередні роки залишились Київська, Львівська та Одеська області. Однак, незважаючи на прогнози, внутрішній туризм не отримав значного поширення. Минулого року столицю України відвідали понад 2,5 млн туристів. Київ отримав 63,6 млн. грн туристичного збору у 2019 р. Лише за два місяці карантину (квітень-травень) туристичні оператори, а також готельний і ресторанний бізнес у Києві недоотримали близько 1 млрд. доларів. Надходження від туристичного збору у Києві за 9 місяців 2020 р. склали лише 27,5 млн. грн. у порівнянні з 43 млн. грн. за 9 місяців 2019 р. Від початку карантину 70% працівників туристичної сфери втратили роботу.

У 2019 р. Львівську область відвідало 2,5 млн. туристів, а туристичний збір по місту становив 10 млн. грн, а по області - 21,6 млн. грн. Одночасно в 2019 р. туризм забезпечив місцевим бюджетам Львівщини понад 880 млн. грн податків і зборів. У 2020 р. очікувалось, що Львівську область також відвідає близько 2,5 млн. туристів. Однак, карантин змінив плани потенційних подорожувальників. Це призвело до втрат: у квітні бюджет міста Львова недоотримав 70 млн. гривень, а у травні – близько 100 млн. грн. На піку карантину припинили свою роботу готелі, яких у місті 96, зачинили всі 79 хостелів. Загалом у готельному бізнесу до карантину було задіяно 20% мешканців Львова, більшість з яких змушені були піти у неоплачувані відпустки. Загалом таких 80% – це 28 тисяч людей. За попередніми оцінками Львівського туристичного центру 2020 року туристів було у 10 разів менше, аніж за той же період минуло року.

Одеса – головний центр літнього відпочинку в Україні. У 2019 році Одеську область відвідало 3,3 млн. туристів. Доходи від туристичного збору на Одещині за 2019 рік становлять 21,4 млн. гривень. Лідерами за обсягом туристичного збору серед міст обласного значення є

Одеса — 11,6 млн. грн. На другому місці — Білгород-Дністровський з результатом 4,7 млн. грн. В останні роки маршрути Ізмаїлу також стали привабливими для гостей. У 2019 р. туристичний збір в місті склав 241,1 тис. грн. Це у п'ять разів більше, ніж у 2018 р. Через пандемію Одеська обласна державна адміністрація скоротила свої очікування від туристичного сезону. За 2020 рік в Одесі було лише 1,5 млн туристів (Внучко, Тимошенко, 2020).

Чинники, які обмежують розвиток внутрішнього українського туризму:

- Затримка початку курортно-рекреаційного сезону внаслідок впровадження обмежувальних заходів.
- Значна частина українців, що використовують власні авто для подорожей, а також обирають намети замість готельних номерів.
- Невідповідність якості послуг та їх вартості, особливо у порівнянні з відпочинком за кордоном.
- Менша платоспроможність населення через карантин.
- Незначна кількість готелів, здатних приймати туристів та забезпечувати сервіс на високому якісному рівні.
- Низька якість соціальної інфраструктури: погані дороги, забруднені пляжі та водойми.
- Фактор страху та невизначеності через коронавірус: перехід в різні карантинні зони, обмеження транспортного сполучення, загроза другої хвилі карантину.

За даними дослідження ми бачимо, що внутрішній туризм в Україні не зазнав суттєвого збільшення та розвитку. Загальні показники по Україні зазначають, що раніше подорожувало близько 11 млн чоловік, приблизно 5 млн з них - в першому півріччі, а 6 млн - у другому. В 2020 р. практично все перше півріччя туристичний сектор був зупинений, і кількість подорожуючих сягнула приблизно 1 млн осіб, в основному за рахунок зимового відпочинку.

Ближче до середини 2021 р. ситуація з подорожами дещо покращилась, зокрема, це пов'язано з проведенням масової вакцинації у світі. Більшість країн світу відкрили свої кордони для вакцинованих або тих, хто має негативний тест на COVID-19. Зменшення туристських прибуттів у світі станом на липень 2021 року відповідно до 2019 р. становила 66% (UNWTO). Тоді як у 2020 р. цей показник за відповідний період був 79%. Таким чином, ми бачимо, що обізнаність людей щодо поширення вірусу та вакцинація змінили ставлення населення до подорожей, що у свою чергу призвело до збільшення туристичних прибуттів в різних країнах. Але ситуація на світовому та вітчизняному ринку туризму все ще залишається напруженою та важкопрогнозованою. Це зумовлено все новими хвилями захворюваності населення весною та восени, які у свою чергу несуть за собою нові карантинні обмеження.

З початком пандемії COVID-19 у лютому 2020 р. кількість міжнародних відвідувань у світі зменшилась на 15% порівняно з 2019 р., у березні цей показник становив 65%, а у квітні – 97%. У травні та червні 2020 р. теж зберігалась критична ситуація – на 95% та 91% відповідно зменшилась кількість міжнародних відвідувань у ці місяці. Далі відбулось зменшення цього показника до 77% у вересні, але з початку жовтня, з другою хвилею захворюваності прийшли і нові обмеження, які скоротили кількість туристів у світі до 85% на кінець року.

Всесвітня організація туризму зазначає (UNWTO), що у 2020 році кількість міжнародних відвідувань в різних регіонах світу теж мала свої відмінності. Так в Африці за 2020 р кількість міжнародних туристів скоротилась на 69% порівняно з 2019 р., в Америці на 68%, в Азії та Океанії на 84%, в Європі на 69%, на Близькому Сході на 74%. Загалом по світу цей показник становив 73%.

Минуло більше року від початку пандемії, і стають доступними статистичні дані, які кількісно оцінюють щорічні наслідки цієї жахливої кризи та починають натякати на те, як може виглядати світ «пост-COVID». Деякі ключові висновки такі (CCSA, 2021):

- У 2020 році було втрачено 8,8% робочих годин у світі, що еквівалентно 255 мільйонам робочих місць на повний робочий день, тобто у чотири рази більше, ніж втрати робочих місць під час фінансової кризи 2009 року.
- За оцінками, COVID-19 штовхнув 119-124 мільйони людей у бідність у 2020 р., що значно перевищує попередні оцінки.
- Авіаційний пасажиропотік скоротився на 60% у 2020 р., тоді як судноплавна діяльність скоротилася приблизно на 10%.
- Індекс людського розвитку зафіксував своє перше падіння з 1990 року через пандемію, яка стерла десятиліття прогресу щодо рівня зайнятості жінок.
- Міжнародний туризм зафіксував найгірший рік за всю історію; міжнародний туризм скоротився на 74%.
- Викиди CO₂ у 2020 р. знизилися на 6%, що пояснюється зниженням активності авіаційних перевезень.

Усе це не могло не мати істотного впливу на всі сфери світового господарства, у тому числі й на туризм. Практично всі експерти однастайні у висновках про те, що такої кризи в туризмі не спостерігалось із часів Другої світової війни. Однак, як відомо, будь-яка криза – це водночас і нові горизонти та можливості. Ті туристичні підприємства, які швидко зуміють перелаштуватися згідно з новими умовами, отримають суттєві переваги.

Важливо зазначити, що відновлення туристичного сектору не буде можливим без комплексної державної підтримки. Уряди багатьох країн це усвідомили і почали запроваджувати різноманітні заходи підтримки туристичного бізнесу. У багатьох країнах проводиться політика підтримки туристичних підприємств, робочих місць і доходів шляхом призупинення або субсидування податків, зборів та внесків до системи соціального забезпечення (Внучко, Тимошенко, 2020).

Болгарія запровадила ряд заходів, які спрямовані на збереження робочих місць у галузях, що найбільше постраждали через пандемію. Серед таких: роздрібна торгівля, туризм, пасажирські перевезення, культура, спорт, розваги та ін. Основою державної програми у Болгарії стало субсидування заробітної плати, в тих компаніях, які звільнятимуть людей без такої допомоги. Бюджет програми складає 1,5 млрд. болгарських левів (близько 770 млн. євро) і розрахований на 12 місяців. Дане нововведення зберегло робочі місця понад 97 000 робітників.

Естонія реалізувала програму підтримки бізнесу на суму 75,5 млн. євро, що передбачає допомогу туристичним компаніям у формі грантів. На гранти виділили близько 25 млн. євро.

Литва компенсує орендну плату компаніям з галузей роздрібною торгівлі, готелів та ресторанів, культури і спорту. На це країна планує витратити 101,5 млн. євро. Кошти можна отримати у формі прямих грантів, які доступні для компаній, річний оборот яких не перевищує 50 млн. євро.

Хорватія запровадила відстрочення сплати зборів, туристичних податків та збільшення ліквідності.

У Франції відбулися зміни в умовах скасування бронювань подорожей: тепер замість негайного повернення коштів туристам пропонують ваучери на еквівалентну суму на майбутню послугу. Якщо клієнт не використає її протягом 18 місяців, він може вимагати повернення коштів. Таким чином уряд Франції зупинив негайний відтік грошей в туристичних компаніях.

Греція створила пряму відкриту лінію зв'язку, яка дозволяє підприємствам туристичної галузі напямую контактувати з Міністерством туризму. Такий захід допомагає краще зрозуміти потреби підприємців та адаптувати реформи під них.

В Італії, уряд дозволив туристичним підприємствам та підприємствам в сфері гостинності в березні відстрочити оплату податків. Сезонні працівники, які були вимушені піти з роботи отримали від держави компенсацію в розмірі 600 євро.

Для підтримки мало туристичного бізнесу, у Польщі, було виділено 5,65 млрд. євро у формі безвідсоткових позик. А для великих підприємств уряд Польщі передбачив таку ж суму на дотації у формі позик або облігацій, придбання акцій або цінних паперів. Незалежно від розміру бізнесу, власники туристичних фірм отримали можливість обговорення умов надання позики. Серед інших заходів підтримки бізнесу було запроваджено: відтермінування сплати податків, спрощення процедури подачі податкової звітності та прискорення процедури податкових відрахувань.

Словаччина вжила схожих заходів. 500 млн євро на місяць виділила держава для кредитування підприємців туристичної галузі та покриття витрат для збереження робочих місць. Туристичним компаніям було дозволено списати збитки поточного року. Уряд покриває витрати до 80% заробітної плати працівників компаній, які залучаються на екстрені реагування.

Український туризм не отримав програмної підтримки з боку уряду, якщо порівнювати з тими програмами, які були впроваджені в країнах ЄС. У 2020 р в бюджеті країни було закладено 240 мільйонів гривень, які мали спрямуватись на розвиток туризму. Кошти мали використовуватись на просування туристичного потенціалу України за кордоном і всередині країни, а також на пілотні проекти щодо розвитку туристичної інфраструктури та спроможності окремих регіонів. Через карантинні обмеження кошти так і не були виділені. Туризм історично вважався відносно малим сектором в українській економіці, і тому не отримав жодних конкретних і відчутних заходів для мінімізації наслідків пандемії COVID-19.

Але 16 червня 2020 р. Верховна Рада ухвалила закон про державну підтримку сфери культури, креативних індустрій і туризму у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням Covid-19. Серед основних нововведень закону такі:

- туристичні підприємства звільнили від податку на додану вартість, а також від податку на прибуток та ЄСВ (єдиний соціальний внесок); земельного податку та податку на нежитлову нерухомість;

- туристичний збір не нараховуватимуть до 31 грудня 2020 року;
- введено податкові пільги на оплату оренди та землі комунальної та державної власності;
- 10-відсоткова ставка ПДВ для туристичних послуг.

В липні того ж року Кабінет міністрів виділив 1 мільярд гривень з фонду боротьби з COVID-19 на підтримку культури і туризму. Але з виділених коштів, не передбачалось витрат на подолання наслідків спричинених пандемією в сфері туризму.

- 590 млн. гривень витратили на гранти для інституційної підтримки, стипендій самозайнятим митцям, підтримки проєктів у сфері культури та мистецтв, креативних індустрій та внутрішнього туризму;
- на гранти для Українського інституту книги було витрачено 150 млн. гривень;
- на серіали патріотичного спрямування витратили 100 млн. гривень;
- на підтримку кіно заклали - 50 млн. гривень.

Пандемія COVID-19 продемонструвала необхідність сектору швидко адаптуватися до змін. Для того, щоб відбулись зрушення у розвитку туризму після COVID-19 потрібна усестороння підтримка владних структур на усіх етапах виходу з кризи. Держава має включити

до Плану подолання коронакризи і заходи, які будуть спрямовані на збереження та підтримку національної туристичної галузі.

Прийняття стратегічних рішень підприємцями та органами влади мають базуватись на доступній актуальній статистичній інформації у сфері туризму.

Майбутнє туризму, також, залежить від побудови партнерських відносин між владою та підприємцями. Держава має чути потреби своїх громадян та підтримувати їх, а громадяни (підприємці) у свою чергу, мають адаптувати бізнес під вимоги влади та забезпечити безпечне функціонування туристичного бізнесу в умовах карантину.

Серед заходів антикризового плану повинні бути наступні:

- проведення консультацій з учасниками ринку туристичних послуг для визначення стратегій розвитку галузі, в тому числі і в період пандемії;
- розвиток внутрішнього туризму має базуватись на регіональних стратегіях розвитку рекреації та туризму з державною підтримкою у посткарантинний період;
- забезпечення швидкого поширення інформації щодо можливих обмежень подорожей та їх скасування в розрізі як регіонів України, так і основних країн виїзного туризму в залежності від ступеня епідемічної загрози;
- створення механізму відшкодування ваучеру на невикористані послуги;
- встановлення механізму моніторингу впровадження заходів підтримки для підприємств туристичної галузі, працівників цієї сфери;
- запровадження прозорого механізму контролю коштів, які надходять до місцевих бюджетів від туристичного збору, а також спрямування коштів виключно на розвиток внутрішнього туризму, супутньої інфраструктури та покращення стану довкілля;
- розроблення програм для впровадження інновацій в туризм;
- заохочення до освіти представників туристичної сфери з метою підвищення конкурентоспроможності сектору;
- посилення координації та співпраці підприємців в сфері туризму та владних структур.

При розробці антикризового плану з подолання наслідків впливу COVID-19 на туристичний сектор в Україні необхідно врахувати рекомендації Глобального кризового комітету з туризму (UNWTO), які розподілені за трьома основними напрямками:

1. Управління кризою та пом'якшення наслідків: збереження робочих місць; підтримки самозайнятих працівників; забезпечення ліквідності; сприяння розвитку навичок та перегляду податків, зборів та норм, що стосуються подорожей та туризму.

2. Забезпечення стимулу та прискорення відновлення, зокрема надання фінансових стимулів, включаючи сприятливу податкову політику; скасування обмежень на поїздки, як тільки це дозволить ситуація; сприяння спрощенню оформлення віз; підвищення довіри споживачів.

3. Підготовка до майбутнього: приділяти більше уваги ролі туристичного сектору в економіці країни та досягненні цілей сталого розвитку; розробляти плани готовності до викликів майбутнього та використовувати цю можливість для переходу до циркулярної економіки.

Висновки. Світовий туристичний ринок однозначно зазнав втрат під час пандемії коронавірусу. Тільки за період карантину у 2020 р. кількість міжнародних відвідувань скоротилась на 74%, що спричинило глобальну кризу у туристичному бізнесі. Більшість країн ЄС, таких як Франція, Італія, Болгарія, Естонія, Литва та інші, надали підприємцям в туризмі пільги, субсидії, гранти та іншу підтримку аби врятувати національний туризм та підтримати населення. Однак в Україні, на жаль, не було зроблено конкретних дій для підтримки підприємництва в сфері туризму. Відсутність в Україні якісної туристичної статистики, а також недостатня кількість уваги влади до туризму, як важливої складової державної економіки, створює ряд проблем, які в

умовах пандемії постають особливо гостро. Туризм зазвичай не сприймається як економічно важливий сектор та залишається поза увагою уряду. Системні та регуляторні зміни є обов'язковим кроком для подальшого розвитку сектору, адже система статистичних даних про туризм не забезпечує належне планування та прийняття рішень; податок на туризм потребує системного узгодження з найкращими міжнародними практиками. Короткострокові, середньострокові і довгострокові заходи повинні розроблятися на основі тристоронніх консультацій (уряд, профспілки та організації роботодавців) з застосуванням механізму реагування на пандемію COVID-19, який передбачає вирішення трьох взаємопов'язаних завдань: стимулювання економіки і зайнятості; підтримку підприємств, робочих місць і доходів; опору на соціальний діалог як джерело рішень. Оскільки індустрія туризму зустрілась із безпрецедентним впливом пандемії коронавірусу, необхідне максимальне розуміння впливу поширення епідемічних захворювань для недопущення значних кризових ситуацій в майбутньому.

Список використаних джерел

- Vnuchko S. COVID-19 ta sotsial'nyy dialoh v turystychniy haluzi: praktyka yes ta ukrayins'kyu realiyi / S. Vnuchko, T. Tymoshenko. – 2020. – Retrieved from <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/covid-19-ta-sotsialniy-dialog-v-turistichniy-galuzi-praktika-yes-ta-ukrayinski-realiyi.pdf>.
- Danylenko-Kulchytska V. Vplyv pandemiyi COVID-19 na turystychnyy rynek svitu ta Ukrayiny / V. A. Danylenko-Kulchytska // Prychornomors'ki ekonomichni studiyi. – 2020. – Retrieved from <https://doi.org/10.32843/bses.58-20>.
- How COVID-19 is changing the world: a statistical perspective Volume III // CCSA. – 2021. – Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf.
- Smyrnov I. Turystychnyi biznes pid chas pandemii COVID-19: svitovyi ta ukraïnskyi dosvid / I. Smyrnov, O. Liubitseva // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Turyzm 3(2) 196-208. – 2020. – Retrieved from <http://tourism.knukim.edu.ua/article/view/221278/221157>.
- UNWTO. International tourism and COVID-19 // Retrieved from <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>